

Hoe helder straalt die Morgenster !

BWV 1 in de Paaskerk

Inderdaad, aanstaande zondagavond schittert de Morgenster in de Paaskerk. BWV 1 klonk voor het eerst op 25 maart 1725 ter gelegenheid van het feest Maria Boodschap. Deze cantate dateert uit het tweede seizoen van Johann Sebastian Bachs verblijf als cantor van de Thomaskerk in Leipzig, zijn meest productieve cantatejaar, en vormt de afsluiter van een ononderbroken reeks van 40 koraalfantasie cantates.

Koraalcantates uit de tweede jaargang (1724-1725)

Al eerder is hier beschreven, dat de componist – net als zijn collega Telemann in Frankfurt – zocht naar een verbindend thema waarop hij een cantatecyclus kon baseren. Voor deze tweede jaargang ging Bach uit van een nogal dwingend grondplan: tekst en melodie van geselecteerde kerkliederen passend bij de kerkelijke zondag, en waar mogelijk ook verbonden met de evangeliëlezing van die dag vormden het muzikale vertrekpunt. Begin- en slotregels van het gekozen koraal dienen doorgaans voor de openings- en slotkoren. Het middendeel moest dan opnieuw gedicht worden om te kunnen passen in de structuur van recitatief en aria. Om ook daarin een eenheid in aanpak en stijl te treffen en zo een extra rode draad te spinnen, zocht Bach naar een tekstschrijver die de gehele cantatecyclus voor zijn rekening kon nemen. Die auteur was waarschijnlijk Andreas Stübel, voormalig conrector van de Thomasschool, een man met een gedegen theologische achtergrond en beproefd cantatedichter. Diens abrupt overlijden eind januari 1725 verklaart wellicht waarom Bach zijn ambitieuze plan niet consequent heeft kunnen voltooien. Want vanaf Pasen 1725 verandert de cyclus.

Wie schön leuchtet der Morgenstern (BWV 1)

Weliswaar met Bach Werke Verzeichnis nummer 1, maar dat is louter toeval. De nummering van de werken is niet chronologisch, maar volgens het type compositie. De cantates komen eerst, vervolgens de koralen, dan de orgelwerken enzovoort. Een compositie met een laag BWV-nummer is dus niet vanzelfsprekend een vroeg werk van Bach. BWV 1 is ook niet de eerste cantate van des meesters hand, maar lag boven op een stapel van tien cantates waarmee het toenmalige Bach Gesellschaft in 1851 zich presenteerde.

Hoe verstrekkend de invloed van Martin Luther (1483-1546) als reformator op de Romeins-katholieke kerk ook was, een aantal elementen uit de rooms-katholieke traditie werd behouden, waaronder een bescheiden Mariaverering. Zo bleven het feest van Maria Boederschap (25 maart) voor welke gelegenheid deze cantate geschreven werd, en Maria Visitatie (2 juli) gewoon op de lutherse liturgische agenda staan.

Hoog bezoek

Maria Boederschap op 25 maart, negen maanden voor Kerstmis, de dag waarop volgens Lukas 1: vers 26-38 de aartsengel Gabriël de geboorte van Jezus aankondigt. Een feestdag als welkome onderbreking tijdens de vastentijd, de tempus clausum, waarin geen concertante muziek klonk in de kerken van Leipzig anno 1725. Maar op 25 maart dus wel. Voor Bach alle aanleiding om een feestelijk gestoffeerde en letterlijk majeure cantate te componeren. De muzikale rijkdom en grandeur ontpopt zich al in het uitgebreide, pastorale openingskoor in 12/8 maat. Dezelfde sierlijk Siciliaanse dansmuziek waarmee ook de Matthäus Passion opent. Een grote bezetting van strijkers en continuo, twee hobo's da caccia en twee hoorns (niet in

Baarn). En daar boven op nog twee solo vioolpartijen als schitterende Morgensterren. De Morgenster als metafoor voor Christus maar óók voor Maria. Dus twee fonkelende partijen! Hier spreekt de taal der vreugde.

Trouw aan zijn kunstzinnig grondplan voor de koraalcantates, gebruikt Bach ook in BWV 1 de koraaltekst en –melodie van *Wie schön leuchtet der Morgenstern* zowel in het openingskoor als in het slotkoraal. Die zogenaamde cantus firmus, the lead melody so to speak, is in de sopraanpartij te horen. Zo kon het kerkvolk zonder moeite de relatie leggen met het overbekende kerklied met dezelfde titel van Philipp Nicolai (1556-1608) uit het luthers Liedboek. Ogenschijnlijk een simpel concept, maar door Bach in de drie andere koorstemmen en de instrumentale intermezzi, de ritornellos's, weer fraai complex uitgewerkt. Verdiep je je in de details, zowel de muzikale als tekstuele, dan beseft je dat Bach alleen al in deze openingsfantasie de gehele portee van deze cantate, de evangelietekst van Lukas, de troostende kerkhymne van Nicolai, de bemoediging van een kerkvolk in vastentijd in een eeuw met oorlog en verderf in één machtige muzikale beweging heeft samengebundeld. En dan moet de rest nog komen.

De 'verteller' in het tenorrecitatief geleidt de toehoorder vakkbekwaam naar de eerste aria, eigenlijk een trio voor continuo, sopraan en hobo da caccia. Uiterst elegant is de muzikale woordschildering die Bach de sopraan in de mond legt: de flonkerende vlammetjes van rein Godsverlangen komen goed uit tegen de donkere achtergrond van de jachthobo, het laagst klinkende instrument uit deze familie. Heel bewust gedaan in het perspectief van de komende lijdenstijd.

Het korte basrecitatief is de opmaat voor regelrechte dansante hofmuziek. Een bravoure aria die de tenor uitdaagt al zijn muzikale talenten te etaleren, een grote lofzang verpakt in een weldadig menuet: Herz und Sinnen sind erhoben, lebenslang, mit Gesang, großer König, dich zu loben. Dat laatste vindt zijn ontlading in het afsluitend slotkoraal.

Paaskerk zondag 16 maart 2014

De Bach Cantorij Baarn voert cantate BWV 1 aanstaande zondag om 19.30 uur uit tijdens de interkerkelijke dienst in de Paaskerk. Voorganger is Ds. W. Klouwen.

Wie schön leuchtet der Morgenstern, drie maal straalt die ster: na de oorspronkelijke hymne van Nicolai op muziek van Johann Schein (1627) klinkt de versie van Dirk Janszoon Sweelinck (1644) en tenslotte die van Sebastian Bach (1725).

Als vocale solisten verwelkomt de cantorij Martha Bosch, sopraan, Henk Gunneman, tenor en Kees de Bruijn, bas. Organist is Henk van Zonneveld. Solisten, koor en orkest staan onder leiding van Bas Ramselaar.

Verzoeken dit vignet bij het artikel te plaatsen en –indien mogelijk– een foto's van de vocale solisten (zie bijlagen)